

Сковронський Д. М.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

СУДОВА АРГУМЕНТАЦІЯ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

JUDICIAL ARGUMENTATION IN AN ANCIENT ROME

Важливим концептом красномовства, передусім судового діалогу, є аргументація. Зародження цього поняття також сягає давніх часів. Натепер неможливо уявити жодну галузь знання і загалом суспільного життя, де теорія аргументації не була б актуальною. Аргументація була осмислена до рівня теорії ще античними філософами, ставши важливим складником судового красномовства. В юриспруденції аргументація набуває значення логіко-методологічної універсалиї, що передбачає пошук і виявлення переконливих фактів і тверджень про юридично значимі події для адекватної правової оцінки і справедливих рішень.

Ключові слова: аргументація, переконання, правова оцінка, античні часи, софісти.

Важним концептом красноречия, прежде всего судебного диалога, является аргументация. Зарождение этого понятия также достигает давних времен. Сегодня невозможно представить ни одну отрасль знания и в целом общественной жизни, где теория аргументации не была бы актуальной. Аргументация была осмыслена до уровня теории еще античными философами, став важной составляющей судебного красноречия. В юриспруденции аргументация приобретает значение логико-методологической универсалии, предполагает поиск и выявление убедительных фактов и утверждений о юридически значимых событиях для адекватной правовой оценки и справедливых решений.

Ключевые слова: аргументация, убеждение, правовая оценка, античные времена, софисты.

An important concept of eloquence, especially judicial dialogue, is the argument. The origin of this concept also dates back to ancient times. Today, it is impossible to imagine any branch of knowledge and the general social life, where the theory of argumentation would not be relevant. The argument was comprehended to the level of the theory by the ancient philosophers, becoming an important part of judicial eloquence. In jurisprudence, the argument becomes a logical and methodological universal, which involves finding and identifying convincing facts and assertions about legally significant events for an adequate legal assessment and fair decisions.

Key words: argumentation, persuasion, legal estimation, antique times, sophists.

Постановка проблеми. За допомогою риторичних прийомів ще в античні часи можна було довести, аргументувати «правильність» будь-якого твердження. Однак через практику застосування софізмів (формально правильних і хибних по суті тверджень) софісти набули слави шахраїв. Проте дослідники доводять, що їхня роль у формуванні мистецтва риторики не є такою однозначно негативною. Внесок софістів у становлення цілої низки наукових галузей, серед яких – філософія, логіка, мовознавство та інші, важко переоцінити. Вдаючись до псевдоаргументів, софісти, попри це, сприяли створенню неоціненного риторичного досвіду для майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі пропонується багато визначень аргументації, у тому числі юридичної, з різними акцентами на способах і прийомах чи результатах і сфері застосування. Зокрема, на думку О. Юркевич, під аргументацією слід розуміти «процес пошуку і пред'явлення переконливих підстав для наших суджень про дійсність» [1, с. 14]. У цьому сенсі слід звернути також увагу і на теорію діалогу як філософську і риторичну форму, яку розвивали такі знані мислителі і вчені, як Г. Сковорода, В. Соловйов, І. Франко, М. Бубер, М. Бахтін та ін.

Постановка завдання. Виходячи з того, що діалог є однією з базових категорій філософії, зробимо спробу з'ясувати, твори яких мислителів найбільшою мірою сприяли утвердженню цього філософського поняття та філософської техніки, створили

теоретичне підґрунтя для подальшого його впровадження у різні види суспільної комунікації.

Дослідники відсилають нас до давньогрецької історії. Як уже зазначалося, є загальноновизнаним той факт, що культура Стародавньої Греції являє джерело розвитку культури Стародавнього Риму і є колискою загальноєвропейської культури. Саме давньогрецька філософія у своїх найрізноманітніших формах містить джерело наступних філософських течій і напрямів [1, с. 16–20].

Виклад основного матеріалу. Задоволення потреб судочинства означає встановлення істини через аргументоване доказування сторонами своєї позиції та переконання тих суб'єктів, які приймають у справі рішення.

У процесі формування аргументативної техніки передусім слід звернутися до відомих софістів. Протагор, Горгій, Гіпій та ін. наприкінці V – на початку IV ст. до н. е. розвивали так званий примітивний діалог, що складався із запитань, на які давалися прості, часто однозначні відповіді.

Критика риторичної практики, сповідуваної софістами, дала змогу Сократу, Платону, Аристотелю розвинути теорію справжньої аргументації, сумірної з високими моральними принципами.

В історії згадується показовий для всіх часів судовий процес над Сократом та несправедливий вирок, винесений через викривлену софістичну аргументацію.

Важливими для теорії аргументації стали положення, сформульовані Платоном у діалогах «Федр»,

«Філеб», «Політик». Мислитель виокремлював два способи міркувань: по-перше, за законом однарідності, по-друге, за законом специфікації. Тобто йдеться про розумові операції узагальнення та розрізнення на основі пошуку подібного і відмінного у досліджуваних речах, фактично про синтез і аналіз, що дають змогу досягти належної аргументації. Взявши за основу галузь геометрії, Платон відстоював пріоритет раціонального начала в доведенні.

Ідеї Платона розвинув Аристотель, який також формулює у своїх творах низку базових положень аргументації, зокрема принципи несуперечності, тотожності, виключеного третього. Аристотель практично формує чітку методологію аргументації – аналітику як окрему науку доказування.

Описані Аристотелем категоричний, діалектичний і риторичний силогізми знайшли застосування в судовій практиці завдяки Цицерону. Таким чином, теоретичні розробки Аристотеля були практично втілені саме в судочинстві Стародавнього Риму.

Заслуга Цицерона полягає в тому, що він фактично вперше визначив оптимальну організацію судових спорів, сформулювавши конкретні стратегічні лінії обвинувачення, але більшою мірою захисту. Зокрема, він пропонував вибудовувати аргументи захисту, дотримуючись однієї з трьох стратегій: «діяння не вчинялось», «діяння вчинялось, але має іншу суть», «вчинене діяння є правомірним».

Результативність аргументації Цицерон пов'язує із поняттям солідарності або загальноновизнаними чи такими, що визнаються сторонами процесу, підставами – законами. При цьому філософ усвідомлював, що закони можуть по-різному тлумачитись сторонами судового процесу. Це, своєю чергою, породжувало конфлікт, вихід із якого мислитель пропонував через такі стратегії аргументації:

1) обґрунтувати, що протилежна сторона неправильно розуміє закон (можливе, якщо текст закону не має однозначного тлумачення);

2) зіставити текст закону і задум його автора (коли є колізія між формою вираження і задумом);

3) протиставити застосовуваному закону інший чинний закон (коли вони суперечать один одному) [2, с. 18].

Як бачимо, в усіх трьох випадках йдеться про недосконалість писаних законів та передбачається бездоганне їх знання. До слова, уже в античні часи теорія аргументації набувала значення не лише в судовому процесі, а й в законотворчій діяльності. Античні юристи вважали, що текст закону має бути написаний зрозумілою, точною мовою, щоб уникнути неоднозначного його тлумачення. Цицерон наполягав на тому, що закони мають писатися виважено і зрозуміло, що убезпечило б від конфліктів під час їх застосування [2, с. 22–24].

Для мистецтва аргументації в Стародавньому Римі базовими стали такі риторичні вправи, як свазорії і контрверси. Майбутніх римських юристів навчали вправно застосовувати ці прийоми для забезпечення аргументованості судових промов [4, с. 46–47].

Сенека старший у своєму творі «Висловлювання ораторів і риторів, їх аналіз і забарвлення» зафіксував зразки цих вправ, що яскраво демонструють риторичні прийоми аргументації. Порівнюючи їх, можна зробити висновок, що контрверси, на відміну від свазорій, мали більш розгалужену систему аргументів, а тому як більш складне завдання пропонувалися старшим курсам майбутніх ораторів. По суті контрверса була уявною судовою промовою, фактично рольовою грою, що давала змогу набуту навичок судового аргументування.

Важливо відзначити, що контрверси починаються з короткого опису факту, який описувався в свазоріях (*dispositio*). Завдання полягало в тому, щоб на основі заданої вчителем правової норми та обраної сентенції (ставлення оратора до факту винуватості чи невинуватості клієнта) проаналізувати всі відомі факти (за потреби згрупувати або виявити відмінності) та дати тлумачення досліджуваної події з урахуванням заданої сентенції, тобто міг чи мусив так вчинити обвинувачений. Весь цей процес, відповідно, здійснювався за допомогою запитань і пояснень, а отже відповідав діалогічній формі.

При цьому під час аргументування тієї чи іншої позиції з огляду на певний аспект (дотримання букви закону чи пріоритет моральної норми тощо) могли виникати колізії, коли начебто доведений злочин насправді таким не був. Тут доцільно згадати той факт, що 2012 року, тобто через дві з половиною тисячі років, справа Сократа була розглянута знову, і з дотриманням законів Сократівської доби мислитель був виправданий сучасними адвокатами.

Показовим є той факт, що ситуації, які задавались учням для пошуку аргументації, були екстремальними і часто безнадійними, коли вчинки головних персонажів або й самі вони виступали відверто злочинними (пірат, повія, батько, який зрікся сина тощо). Однак попри це учень мусив знайти спосіб пояснити їхні вчинки і знайти аргументи на користь їх виправдання. Отже, ще в античні часи застосовувались такі дієві методи навчання, які виглядають сучасними і нині.

Можна констатувати, що система юридичної освіти в Стародавньому Римі забезпечувала належне володіння судовими ораторами мистецтвом аргументації, не обходячи увагою вміння маніпулювати текстом, фактами, почуттями.

У контексті розвитку теорії аргументації не можна оминати увагою і такого представника римського ораторства, як Гортензій. У своїх судових промовах він приділяв значення не лише влучному слову, а й методам аналізу доказів. Завдяки цьому його судові виступи конкурували із промовами Цицерона.

Говорячи про аргументацію як головний чинник судового діалогу, слід згадати Марка Фабія Квінтіліана, який у трактаті «Риторика» сформулював чітку теорію судової аргументації. Серед численних порад щодо вибудовування лінії аргументів він наголошував на ретельності підбору фактів з урахуванням мети, якої прагне досягти оратор. При цьому, на думку Квінтіліана, дуже важливим було підсилювати

фактичний бік промови апеляцією до почуттів слухачів, а отже, доречними у низці аргументів були філософські розмірковування про добро, справедливість, жадібність, скромність тощо, тобто мислитель робив акцент на згаданому вище модусі пафосу.

Висновки. Незаперечним є те, що основу давньоримської теорії аргументації становлять ретельно відібрані і чітко згруповані факти.

Дослідники зазначають, що розвиткові теорії аргументації сприяло утвердження формулярного судового процесу. Натомість із запровадженням

екстраординарного процесу з початку III ст. інтерес до теорії аргументації послаблюється. Рациональність як головна риса аргументації перестає бути визначальною у судовому діалозі. На перший план виходить апеляція до почуттів, емоцій, передусім страхів публіки, та, відповідно, до мовленнєвої пишності.

Попри те, що самі оратори усвідомлювали такий занепад, знаходячи йому різні пояснення, суспільно-політичні умови не сприяли відновленню уваги до реальної судової аргументації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петроє О. Соціальний діалог у державному управлінні: європейський досвід та українські реалії : монографія. Київ : НАДУ, 2012. 304 с.
2. Юридична аргументація. Логічні дослідження : колективна монографія / О.М. Юркевич, В.Д. Титов, С.В. Куцепал та ін.; за заг. ред. проф. О.М. Юркевич. Харків, 2012. 211 с.
3. Сало В. Юридична аргументація в судовій практиці Стародавнього Риму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 33. С. 22–24.
4. Кузнецова Т., Стрельникова И. Ораторское искусство в древнем Риме. Москва : Наука, 1976. 288 с.
5. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад.: О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика : навчальний посібник. Київ, 2006. 311 с.
7. Михайличенко Н. Основи риторики. Київ : Вища школа, 1994. 199 с.
8. Молдован В. Судова риторика: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 496 с.